

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ СФОРМОВАНОСТІ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ ДО РОБОТИ З ТЕХНІЧНИМИ ЗАСОБАМИ ПРИКОРДОННОГО КОНТРОЛЮ

О. Р. КИРИЛЮК

Одним із основних завдань, покладених на прикордонників, є здійснення пропуску осіб, транспортних засобів, вантажів та іншого майна через державний кордон, тобто здійснення прикордонного контролю як складової частини охорони державного кордону у загальній системі гарантування національної безпеки. Для виконання цього завдання важливе значення має сформованість в офіцерів-прикордонників готовності до використання технічних засобів прикордонного контролю. Метою статті є визначення основних критеріїв, показників та рівнів сформованості у майбутніх офіцерів-прикордонників готовності до використання технічних засобів прикордонного контролю.

У теорії й практиці педагогічної освіти передбачено загальні вимоги до виділення й обґрунтування критеріїв. Це стосується насамперед того, що, по-перше, критерії повинні відображати основні закономірності формування особистості; по-друге, за допомогою критеріїв слід встановлювати зв'язки між всіма компонентами системи; по-третє, якісні показники повинні виступати в єдності з кількісними. Військові педагоги-дослідники О. В. Барабанщиков, В. І. Вдовюк, П. Н. Городов та інші ведуть мову про необхідність дотримання вимог до критеріїв якості підготовки офіцера. На їх думку, такими вимогами до критеріїв є об'єктивність (відповідність отриманих результатів педагогічному явищу, яке оцінюється), унікальність (неможливість замінити один критерій іншим), повнота (охоплення найбільш значущих і стійких сторін явища), надійність (отримання достовірних результатів у різних умовах), зрозумілість (однозначність тлумачення критеріїв і їх показників усіма експертами) [1]. В. М. Вергасов також зазначає, що основними вимогами до критеріїв є об'єктивність, ефективність, надійність і висока достовірність [3, с. 35–36].

Процес формування готовності до використання технічних засобів прикордонного контролю майбутніми фахівцями є дуже складним і тривалим, він стосується різних сфер особистості курсанта й пов'язаний з різними видами діяльності. Це ускладнює контроль над ним і можливість оцінювання. Тут необхідне використання комплексних характеристик. Це питання на сьогодні залишається невирішеним, автори пропонують різні критерії оцінювання готовності. Йдеться про роботи М. І. Дьяченка, Н. В. Кузьміної, В. А. Сластьоніна та ін. Дослідники вважають, що професійна готовність формується у процесі оволодіння комплексом стратегічних, тактичних, оперативних умінь фахівця й надання їм професійної спрямованості. З огляду на це, процес оцінювання повинен бути системним, інтегрованим і враховувати багатофакторність формування готовності.

На думку вчених, готовність до професійної діяльності як інтегративна особистісна характеристика проявляється в різній діяльності фахівця, тому показники готовності відображають як результат професійної підготовки, так і процес становлення фахівця на різних етапах його навчання. Рівень готовності у цьому разі доцільно оцінювати на основі спеціально розроблених професійних завдань. Т. П. Приходько вважає, що основними критеріями сформованості готовності, наприклад, майбутніх економістів до викладацької діяльності є: позитивна мотивація педагогічної діяльності у ВНЗ та професійного самовдосконалення, гуманістична професійно-педагогічна спрямованість; усвідомленість сутності професійно-педагогічної діяльності у ВНЗ, когнітивних, конструктивних та особистісних вимог до викладача вищої школи; володіння базовими педагогічними вміннями; розвинена професійна педагогічна ідентичність; розвинена педагогічна рефлексивність [6, с. 10].

О. Д. Богданюк, досліджуючи проблему формування готовності до професійної діяльності у майбутніх офіцерів-кінологів ДПСУ, виокремив кілька рівнів зазначеної готовності, зокрема: *репродуктивний*, який характеризується нестійкою мотивацією до професійної діяльності кінолога, наявністю обмеженого кола професійних знань, умінь та навичок; *реконструктивний рівень*, що виявляється в потребі зовнішньої активізації діяльності, відсутності внутрішнього джерела стимуляції; *активно-пошуковий рівень*, який передбачає здатність майбутніх кінологів прогнозувати, відмовлятися від конформних рішень, ризикувати при розв'язанні тих чи інших завдань з професійної

діяльності офіцера-кінолога; творчий, який має такі ознаки, як глибокі й стійкі соціально значущі мотиви професійної діяльності офіцера-кінолога, їх різнобічні й міцні знання, навички та вміння зі спеціальності; майстерність та здатність правильно й творчо підходити до розв'язання складних завдань [2, с. 7–8].

Як зазначає О. О. Михайлишин, основними критеріями професійно-педагогічної готовності офіцерів-прикордонників до виховної роботи в умовах нестандартних ситуацій є: обсяг і повнота знань щодо змісту навчальних предметів; ступінь сформованості гностичних, комунікативних, організаторських та конструктивних умінь керівника; готовність до використання діалогового стилю спілкування з підлеглими, прагнення до постійного аналізу діяльності та вивчення індивідуальних психологічних особливостей підлеглих; розвиненість педагогічного мислення, рефлексивні здібності керівника, особиста військово-професійна підготовка [4, с. 12].

М. П. Недбай для вивчення готовності курсантів до застосування технічних засобів у службовій діяльності використовує зовнішні критерії, зокрема *технологічний, діагностичний, дослідницький та внутрішні*, такі як: активність, успішність, результативність. На думку дослідника, професійну готовність курсантів до застосування технічних засобів у службовій діяльності можна оцінити за такими *показниками*, як ставлення до діяльності у зазначеному напрямку, усвідомленість та дієвість професійних знань у галузі застосування технічних засобів та професійні вміння [5, с.43–47].

Аналіз напрацювань з проблеми дозволив з'ясувати, що, здебільшого, вчені використовують для вимірювання готовності до професійної діяльності декілька критеріїв. *Когнітивні* критерії стосуються кількісних та якісних показників ефективності процесу навчання (реальний обсяг знань, актуалізація знань, застосування знань у нових ситуаціях, ефективність використання знань у практичній діяльності). *Діяльнісні* критерії дозволяють оцінити ступінь сформованості пізнавальних і практичних умінь: їхній обсяг, засвоєння опорної теоретичної основи; повноту операційного складу кожного вміння; інтегрованість, стійкість, гнучкість, дієвість уміння. *Особистісні* критерії допомагають оцінити аксіологічний характер освітнього процесу: мотиви навчання, особистісний смисл отриманих знань; динаміку інтелектуального і фізичного розвитку; характер відносин з курсантами та викладачами, а також готовність до самоосвіти [7, с. 62–63].

Для визначення критеріїв готовності майбутнього офіцера-прикордонника до використання технічних засобів прикордонного контролю було проведено також спостереження за їх роботою під час стажування, проаналізовано вміння практично використовувати технічні засоби контролю, вивчено рівень теоретичних знань щодо застосування технічних засобів прикордонного контролю, спроектовано професійну діяльність офіцера-прикордонника з урахуванням оптимального використання технічних засобів прикордонного контролю.

При цьому було враховано, що таке складне утворення, як готовність до використання технічних засобів прикордонного контролю, можна виміряти кількома критеріями. На підставі даних досліджень, а також із урахуванням структури поняття «готовність до використання технічних засобів прикордонного контролю», його структурних компонентів для оцінки рівня сформованості готовності курсантів до використання технічних засобів прикордонного контролю ми виокремили три критерії, що відповідають компонентам цього поняття: *мотиваційний, когнітивний та діяльнісний*. Зазначені критерії оцінювання рівня сформованості готовності курсантів до використання технічних засобів прикордонного контролю проявляються в показниках. Педагоги розглядають показники як реальний прояв критерію, конкретні дані, на основі яких можна зробити висновок про розвиток зазначеної властивості.

Зважаючи на те, що готовність майбутніх офіцерів-прикордонників до використання технічних засобів прикордонного контролю неможлива без стійких пізнавальних інтересів у цій сфері, позитивного ставлення до використання технічних засобів прикордонного контролю, без стійкої мотивації саморозвитку у сфері застосування технічних засобів прикордонного контролю, одним з критеріїв сформованості зазначеної готовності майбутніх офіцерів-прикордонників було обрано *мотиваційний критерій*. Мотиваційний критерій дозволяє з'ясувати ставлення курсанта до використання технічних засобів прикордонного контролю професійній діяльності. У цьому випадку взято до уваги, що різна мотивація обумовлює різні рівні професіоналізму, готовності до саморозвитку та відмінності у стратегії поведінки офіцера. Мотиваційний критерій виражає ступінь сформованості інтересу й мотивації у сфері застосування технічних засобів прикордонного контролю у професійній діяльності.

При цьому було враховано, що формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до використання технічних засобів контролю залежить від мотивації навчальної діяльності. Інтерес до самостійного освоєння й подальшого застосування технічних засобів прикордонного контролю в професійній діяльності виражається в позитивному емоційному ставленні до техніки в цілому, і до конкретних її видів, у прагненні до оволодіння технічними знаннями й вміннями, безперервному саморозвитку в цій сфері, що є необхідною умовою професійного становлення та вдосконалення. Задоволеність результатами освоєння технічних засобів прикордонного контролю є також важливою умовою розвитку інтересу до них і сприяє підвищенню активності курсантів при вирішенні завдань професійної підготовки.

З огляду на це, *показниками мотиваційного критерію* було визначено: сформованість стійких професійних, пізнавальних інтересів у сфері застосування технічних засобів прикордонного контролю; позитивне ставлення до використання технічних засобів прикордонного контролю у професійній діяльності та до вивчення навчального предмета «Технічні засоби прикордонного контролю»; намагання активно засвоїти знання щодо особливостей використання технічних засобів прикордонного контролю у професійній діяльності; прагнення до безперервного саморозвитку у сфері застосування технічних засобів прикордонного контролю.

Отже, мотиваційний критерій готовності до використання технічних засобів контролю стосується мотивації професійної діяльності майбутнього офіцера-прикордонника, роботи з самовдосконалення, з розвитку компетентності у використанні технічних засобів контролю; відображає інтерес майбутнього офіцера-прикордонника до використання технічних засобів контролю в професійній діяльності, ступінь задоволеності її результатами.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень із проблеми показує, що ще одним необхідним критерієм професійної підготовленості слід виокремити *знання*. Професійні знання технологічного, методичного та психолого-педагогічного характеру є основою для формування у курсантів готовності до використання технічних засобів прикордонного контролю. Групу технологічних знань складають знання про способи експлуатації, техніку безпеки, технічну будову різних технічних пристроїв прикордонного контролю. Групу методичних знань становлять прикладні знання про загальні способи й прийоми організації прикордонного контролю із застосуванням технічних засобів, тобто знання методики використання й меж застосування технічних засобів прикордонного контролю. Психолого-педагогічні знання включають знання психолого-професійних особливостей використання різних технічних засобів прикордонного контролю у професійній діяльності.

При визначенні показників когнітивного критерію, що стосується компетентнісного компоненту готовності до використання технічних засобів прикордонного контролю, було використано характеристику технологічних, методичних та психолого-професійних знань, необхідних офіцеру-прикордоннику для ефективного застосування технічних засобів прикордонного контролю. З огляду на це, *показниками когнітивного критерію* було визначено: уявлення про можливості технічних засобів прикордонного контролю й уміння працювати із джерелами інформації; повноту й диференційованість знань про технічні засоби прикордонного контролю; знання про практику застосування технічних засобів прикордонного контролю в Україні та за кордоном; розуміння рівня власних знань й умінь, необхідних для використання технічних засобів прикордонного контролю.

Отже, когнітивний критерій дозволяє характеризувати знання, які необхідні для використання технічних засобів прикордонного контролю у професійній діяльності. Цей критерій допомагає встановити рівень їх знань про можливості технічних засобів прикордонного контролю, а також те, які способи роботи із джерелами інформації використовують курсанти. Відповідно до цього критерію можна оцінити ступінь повноти й диференційованості знань курсантів про технічні засоби прикордонного контролю.

Важливим компонентом компетентності у використанні технічних засобів прикордонного контролю є діяльнісний компонент, що характеризує відповідні вміння й навички курсантів. Визначення рівня сформованості у курсантів готовності до використання технічних засобів прикордонного контролю за діяльнісним критерієм передбачає виокремлення як показника ступінь володіння вміннями й навичками, необхідними для ефективного використання зазначеними засобами у професійній діяльності.

З урахуванням структури готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до використання технічних засобів прикордонного контролю (діяльнісний, результативний та рефлексивний компоненти) *показниками діяльнісного критерію* було визначено: здатність до самокерування в

діяльності із вивчення та застосування технічних засобів прикордонного контролю (уміння самостійно ставити мету оволодіння технічними засобами прикордонного контролю та складати програму своїх дій щодо її досягнення); практичний рівень оволодіння технічними засобами прикордонного контролю, самостійність у набутті навичок використання нових технічних пристроїв; самоконтроль і корекцію дій курсантів щодо застосування технічних засобів прикордонного контролю; самоактуалізацію потенційних можливостей щодо використання технічних засобів прикордонного контролю в професійній діяльності.

Отже, діяльнісний критерій дозволяє визначити ступінь володіння вміннями, що забезпечують використання технічних засобів прикордонного контролю у професійній діяльності. Цей критерій дозволяє з'ясувати також ступінь самоактуалізації потенційних можливостей особистості, спрямованих на формування готовності до використання технічних засобів прикордонного контролю.

Визначення критеріїв і показників дозволило виокремити рівні готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до використання технічних засобів прикордонного контролю. Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми свідчить, що різні дослідники виділяють різні рівні готовності. Зокрема В. Л. Уліч веде мову про такі рівні готовності курсанта до управлінської діяльності, як *бажаний, прийнятний, критичний та неприпустимий* [7, с. 66]. О. О. Михайлишин, досліджуючи особливості формування професійно-педагогічної готовності офіцерів-прикордонників до виховної роботи в умовах нестандартних ситуацій, виділяє три її рівні: *творчий (високий), репродуктивний (достатній) та інтуїтивний (низький)* [4, с. 8]. Ураховуючи результати опитування досвідчених викладачів, орієнтуючись на роботи В. Л. Уліча, О. О. Михайлишина [4, 7] і використовуючи рівневий підхід, ми виділили три рівні сформованості готовності курсантів до використання технічних засобів прикордонного контролю, що відображають відмінності у станах готовності: *низький, середній та високий* рівні.

Таким чином, основними критеріями готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до використання технічних засобів прикордонного контролю є *мотиваційний, когнітивний і діяльнісний* з відповідними показниками. Розроблені критерії оцінки було використано під час експериментальної роботи для визначення досягнутого рівня готовності майбутніми офіцерами-прикордонниками до використання технічних засобів прикордонного контролю.

Перспективами подальших наукових розвідок є з'ясування стану готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до використання технічних засобів прикордонного контролю в умовах традиційного навчального процесу.

Список використаної літератури:

1. Барабанщиков А. В. Военно-педагогическая диагностика / А. В. Барабанщиков, Н. И. Дерюгин. – М. : ВПА, 1995. – 108 с.
2. Богданюк О. Д. Формування готовності до професійної діяльності у майбутніх офіцерів-кінологів Державної прикордонної служби : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. Д. Богданюк ; НАДПСУ ім. Б. Хмельницького. – Хмельницький, 2007. – 20 с.
3. Вергасов В. М. Активизация познавательной деятельности студентов в высшей школе. – К. : Высш. шк., 1985. – 176 с.
4. Михайлишин О. О. Формування професійно-педагогічної готовності офіцерів-прикордонників до виховної роботи у мовах нестандартних ситуацій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. О. Михайлишин; НАДПСУ ім. Б. Хмельницького. – Хмельницький, 2007. – 20 с.
5. Недбай М. П. Формування професійної готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування технічних засобів у службовій діяльності : дис... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Національна академія державної прикордонної служби ім. Б. Хмельницького. – Хмельницький, 2009. – 300 с.
6. Приходько Т. П. Формування готовності майбутніх економістів до викладацької діяльності в процесі магістерської підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Т. П. Приходько ; Класичний приватний університет. – Запоріжжя, 2009. – 20 с.
7. Уліч В. Л. Педагогічні умови формування готовності майбутніх офіцерів до управлінської діяльності : дис... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Національна академія державної прикордонної служби ім. Б. Хмельницького. – Хмельницький, 2007. – 280 с.

Рецензент – доктор педагогічних наук, доцент О. В. Діденко.